

na této lokalitě. Autor se však nespokojil jen s tímto konstatováním, ale zařadil je do širších, můžeme říci i evropských, souvislostí.

Celkově lze práci Rudolfa Krajíce hodnotit jako výbornou ukázkou zpracování soustavného archeologického výzkumu a lze se jen těšit na další díly.

JOSEF UNGER

Pavel Vařeka: Archeologie středověkého domu. Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí. 6.–15. století. 434 stran, 417 vyobrazení. Plzeň 2004.

Téma, které je obsahem Vařekovy monografie, stálo již několik roků v popředí Vařekova zájmu. Jeho studijní zaměření na archeologii a etnografii spolu se stážími v zahraničí mu daly teoretické předpoklady ke zpracování tak rozsáhlého etnografického výzkumu. Publikace je rozdělena do čtyřech základních kapitol. V I. kapitole podává autor charakteristiku domu a kultury středověké vesnice. Dům představuje základ tradiční vesnické kultury. Při její charakteristice se autor zaměřuje na stavební formu, konstrukci, vnitřní vybavení a umístění domu v rámci usedlosti.

II. kapitola nazvaná Prameny, přístupy a metody vymezuje tradiční architekturu, stavbu jako archeologický pramen spojenou s výzkumem nezastavěného prostoru, výběrem přístupů a metod. Archeologické prameny postihují různé transformace, které je možno ověřovat i pomocí experimentální archeologie (např. jak probíhá destrukce zemnice po několika letech apod.). Důležitý podklad pro charakteristiku domu jsou jeho konstrukční relikty. Mezi konstrukční relikty řadí autor konstrukce ve formě negativů, kúlových jam a otisků v mazanici.

Výzkum zastavěného prostředí je možno získat destruktivní metodou, tj. archeologickým výzkumem, nebo nedestruktivní metodou prostřednictvím povrchové dokumentace, geofyziky a různých přírodovědných analyz. Pro interpretaci výsledků destruktivních metod upozorňuje autor na teorii E. E. Harrise, který rozšířil stratigrafické hodnocení o pravidla primární horizontality, primární kontinuity a o stratigrafii následnosti (str. 38–39).

Nejobsáhlejší je kapitola III., ve které autor sleduje dům ve středověké Evropě. Kapitola je rozdělena do sedmi podkapitol na základě teritoriálního členění. Ze severní Evropy (kap. III/1) dokumentuje autor domy na Islandu, Grónsku, Faerských ostrovech, Norsku, Švédsku a Dánsku. Na základě dendrochronologie jsou některé domy v Norsku z vrcholného až pozdního středověku zachované až dodnes.

V podkapitole III/2 jsou informace o domech z Anglie, Skotska a Irska. Pro období raného středověku byly na území Anglie charakteristické domy sloupkové konstrukce a zcela chyběly domy chlévního typu. Ty se objevují až ve 14. a 15. století zejména na lokalitě systematicky zkoumané vesnice Wharam Percy. Konstrukce a vnitřní členění chlévního domu představuje jeho rekonstrukce (str.92). Nové typy domů nastupují od 12.–13. století zaváděním rámové konstrukce na kamenných základech.

Situace půdorysného vývoje domu byla ve Skotsku složitější, neboť příchodem Vikingů na začátku 9. století byly domy okrouhlého půdorysu původní piktské tradice nahrazeny halovými domy. Zajímavý doklad domů kruhového půdorysu se stěnami z pleteného proutí a doškovou střechou zachycuje vyobrazení zřícenin středověkého Armaghu z r. 1600 (str. 108). Ve vrcholném středověku se i ve Skotsku rozšířil dům chlévního typu.

S domy kruhového půdorysu se sloupovou konstrukcí a výpletem stěn se setkáváme v 6.–8. století také na území Irska. Pozoruhodným zjištěním jsou podzemní chodby, které se napojovaly jednak přímo na dům, jednak byly hloubeny i mimo domy.

Podkapitola III/3 dokumentuje domy na území Francie, Itálie, Španělska, Portugalska a Andory. Pro období 6.–10. století poskytla důležitá doklady lokalita na okraji vesnice Villiers-le-Sec na severu Francie. Domy na této lokalitě byly jak nadzemní tak i zemnice. Zastoupen byl i dvojlodní půdorys domu, který se vyskytoval i na dalších lokalitách (Rouelles de Serris, La Grande Paroisse, Goudelancourt les Pinepont). Domy vrcholného středověku dokumentují výzkumy na lokalitách Drauçy, Montaigut, Saint-Jean-le-Froid, Condorcet a Rougiers.

Na území Itálie uvádí autor lokalitu Zognano (u Parmy), jejíž zánik spadá do 14. století. Ve vsi byly dvoudílné domy, chlévy sypky a kolny. Také zaniklá ves Capallbiaccio ve střední Itálii, která existovala od 12. do 15. století, měla jednodílné a dvojdílné domy chráněné ohradní zdi.

Na území Španělska jsou příklady jednodílných kamenných domů z lokality Mollet z období 8.–9. století a z lokality Uxo (10.–12. století). Na lokalitě Mollet byl odkryt půdorys trojstranné usedlosti s uzavřeným dvorem a rovněž lokalita Miraret měla usedlost hákového typu s jednodílným domem, na nějž v pravém úhlu navazovaly objekty hospodářské (str. 137).

Podkapitola III/4/1 zahrnuje severozápadní Německo, Belgie, Holandsko a Lucembursko. Pro období od konce 7. do 10. století uvádí autor půdorysy jednolodních dlouhých domů ze sídliště Dalem. V této kapitole nepostupoval autor podle jednotlivých zemí, ale typy půdorysů sledoval současně i na ostatních územích. Na pobřeží věnoval pozornost wurtům.

Vznik dolnoněmeckého trojlodního domu z 10.–11. století je dokumentován v Telgte ve Vestfálsku. Rekonstrukce usedlosti z lokality Snellegem (Belgie) z 12. století představuje dlouhý halový dům, který spojuje pod jednou střechou funkci obydlí, chléva, špýcharu i stodoly. Vnitřní konstrukci tvoří dvě až tři řady sloupů. Za tímto domem stojí hospodářská stavba připomínající náš oboroh (str. 158).

V podkapitole III/4/2 jsou domy z jižního a středního Německa. Domy na lokalitách Kirchheim a Aschheim u Mnichova a Gablingen (Bavorsko) z období 7.–8. století byly 12–13 m dlouhé a 5,5 až 6 m široké, vnitřně členěné. Další doklady domů 6.–12. století přinesl výzkum sídliště Lauchheim-Mittelhofen (Baden-Würtensbersko). Jedná se o jednotlivé domy obdélného půdorysu o rozměrech 18×6–7 m. Domy s kamenným podezdívkami se objevují ve 13. století, jak dokládá půdorys ze zaniklé vsi Oberstetten (Baden-Würtensbersko). Další půdorysy domů vrcholného středověku jsou známé z lokalit Hohenrode a Gommerstedt. V této části zkoumaných lokalit postrádám Königshagen.

Podkapitola III/4/3 zahrnuje východní a severovýchodní Německo. Na tomto území jsou dokumentovány známé lokality jako Dessau-Mosigkau, Breunsdorf, Berlin-Zehlendorf a Groß Raden. Toto sídliště však nemá charakter vesnice. Opomenuto zůstalo sídliště Berlin-Kaulsdorf a nepřesné údaje obsahuje lokalita Berlin-Mahlsdorf. Půdorys slovenského sídliště v Berlině-Mahlsdorfu uvádí autor „podle Lehmana 1957“. Uvedené půdorysy však nepublikoval Lehmann, ale jsou výsledkem mého nového vyhodnocení sídliště na základě zpracování nálezového inventáře, který jsem publikoval v *Ausgrabungen in Berlin 6/82*, str. 96–97. Lehmannův půdorys je na str. 85. Kromě toho jsou oba půdorysy, rozlišující starší a mladší fázi sídliště, publikovány v *Časopisu Moravského muzea, Vědy společenské LXXII, 1987*, str. 96–101.

Podkapitola III/4/4, věnovaná Švýcarsku, obsahuje jen několik sídlišť. Na lokalitě Develler-Courtételle (kanton Jura) byly na konci 6. a na počátku 7. století malé dvojpodlažní domy. Ty byly v 7. století vystřídány domy jednodlažními a v 8. století byly nahrazeny opět domy dvojpodlažními (10×7 m). Na lokalitě Berslingen (8.–10. století) byly ve starší fázi (8.–9. století) nadzemní domy dvojpodlažní a v mladší fázi (10.–11. století) byly stavby čtyřpodlažní. Domy s kamennými podezdívkami jsou doloženy již v 10. a 11. století na lokalitě Osterfingen (kanton Schaffhausen). Novější doklady pocházejí z lokalit Zwing Uri a Mévilier z 12.–14. století.

Podkapitola III/4/5 je věnována Rakousku a dokumentuje půdorysy domů u nás známé lokality Hard ve Waldviertelu.

V podkapitole III/4/7 podává autor přehled výzkumů na území naší republiky a jaké půdorysy domů se na jednotlivých lokalitách vyskytují. Bylo by nošením dříví do lesa zabývat se jednotlivými lokalitami a půdorysy dokumentovaných obydlí. Mám však vážné výhrady k autorově charakteristice, kterou podal u zaniklé středověké vsi Mstěnice na str. 249: „*Proces formování stabilizované vesnice pravidelného půdorysu se však zřejmě nepodařilo dokumentovat. Dosud chybí především korelační prostorové analýzy nejmladších situací hradištní tradice a nejstarší zástavby řazené k vesnici s pevně vymezeným uspořádáním a diametrálně odlišnou stavební kulturou (zejména kamenné konstrukce, trojdílný dům, zapuštěné komory). Zdá se, že naprostá většina reliktvů usadlosti náleží zánikovému horizontu 15. století a pouze v nepočetných případech byly prezentovány indicie vývojových etap odkazujících k prolnání staré a nové tradice (usedlosti I, II, III, VIII), které u vesnice vzniklé transformací raně středověkého sídliště s dlouhou kontinuitou musíme předpokládat.*“

Dříve než podrobím kritice shora uvedenou Vařekovu charakteristiku, konstatuji, že si autor na mnoha místech protřepečí. Tak na str. 253 uvádí, že „dosavadní výzkumy prokázaly stabilní rozmístění domů v areálu usedlosti již od vysazení vrcholně středověké vesnice“ (podtrženo mnou). Na jiném místě (str. 256) praví: „Výše podaný přehled lokalit ukazuje, že se ve vesnickém prostředí v Čechách i na Moravě zřejmě od konce 13. století – počátku 14. století objevují trojdílné domy (Svidna, Mstěnice, Pfaffenschlag).“ Tedy i ve Mstěnicích se objevují trojdílné domy „zřejmě již od konce 13. století“ a nikoliv až ve století 15., jak to autor formuloval na str. 249.

Vařeka tvrdí, že proces formování středověké vesnice se nepodařilo dokumentovat. Takto pronesený soud svědčí nejen o naprosté ignoraci množství dokumentačních prací shromážděných během mnohaletého výzkumu, ale i o ignoraci všech publikovaných prací, zabývajících se výsledky výzkumu na této lokalitě. Je všeobecně známo, že půdorys vesnic normového typu nevznikaly živelně, ale na základě přesného rozměření jednotlivých parcel. Na procesu formování Mstěnic se podílel držitel vesnice, nižší šlechtic, jehož rodina sídlila ve vsi již od konce 12. století. S výstavbou tvrze a přilehlého panského dvora došlo k rozměření a výstavbě vesnice. Doklady o časové výstavbě tvrze ve druhé polovině 13. století a tím i o výstavbě středověké vesnice obsahuje publikace Mstěnice I. U V. Frolce (AH 12, 1987, 50) by se autor dozvěděl, že pravidelné uzavřené návesní tvary vesnic jsou středověkého původu a jejich vznik ze souvisí se změnami probíhajícími od 13. století. Doklad o vzniku usedlosti již v průběhu druhé poloviny 13. století přinesl výzkum usedlosti XII, kde ve vstupní chodbě do zasklepeného prostoru byl pod náslapovou vrstvou nalezen groš Václava II. (1278–1305). Mince ležela na rostlém terénu, což svědčí o tom, že dům musel být již na začátku 14. století postaven. Nálezová situace na severní straně vesnice od usedlosti I až po usedlost VIII jasně dokládá přechod od hradištních tradic k nové formě usedlosti. Sám autor to potvrzuje na str. 250, když charakterizuje „indicie původního archaického uspořádání“, nebo na str. 255, kde uvádí indicie geneze trojdílných domů. Také písemný pramen z r. 1371 (ZB III, 375) o selském dvoru (curia colonaria) svědčí o existenci a organizaci středověké vesnice, která se vyvíjela od konce 13. století. Na základě uvedených skutečností si čtenář dá sám odpověď, zda Vařekovo tvrzení, že většina reliktvů usedlosti náleží až zánikovému horizontu 15. století, odpovídá výsledkům archeologického výzkumu.

V další části knihy se autor zabývá dokumentací domových půdorysů na území Slovenska, Maďarska a Polska.

Podkapitola III/5 zahrnuje jihovýchodní Evropu, v níž kromě archeologických dokladů se autor zaměřuje i na typy tradičního vesnického domu z poledních století.

Podkapitola III/6 je věnovaná východní Evropě. Z území Ruska, Ukrajiny a Běloruska shromáždil autor

půdorysy jednodílných domů včetně jejich rekonstrukcí z řady archeologických výzkumů. Také z tohoto území je uvedena řada dokladů vesnických domů 19.–20. století.

Závěrem konstatuji, že posuzované dílo P. Vařeky představuje důležitý přínos pro studium sídlišť v rámci celoevropského vývoje a základní informace o výsledcích výzkumů v jednotlivých evropských zemích.

VLADIMÍR NEKUDA

Bořivoj Nechvátal: Kapitulní chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. Archeologický výzkum. 667 stran, 416 vyobrazení v archeologické části. Vydal Archeologický ústav AV ČR Praha, 2004.

Publikace představuje monumentální dílo osvětující osudy kapitulního kostela sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. S realizací dlouhodobého archeologického výzkumu a s vyhodnocením náročných výzkumných prací je spojeno jméno PhDr. Bořivoje Nechvátala, CSc. Zpracování rozsáhlého díla je rozvrženo do šesti kapitol, v nichž autor podal charakteristiku přírodních podmínek, přehled dějin kapitulního kostela, nálezovou situaci a postup výzkumu, popis hrobů v interiéru basiliky sv. Petra a Pavla, archeologický výzkum v přehledu dokumentace a některé sakrální objekty na Vyšehradě z doby předhusitské. Hodnotu archeologických nálezů zvyšuje interdisciplinární spolupráce z oborů antropologie, osteologie, dendrochronologie, petrografie a vyhodnocení zvláštních nálezů jako jsou kachle a sklo.

Vyšehrad má výhodnou strategickou polohu na přirozeně ostrožně skalnatého masivu. Nejstarší stopy raně středověkého osídlení a vznik hradiště spadají do konce 10. století, kdy hradiště plnilo patrně funkci strážní. Přehled dějin kapitulního kostela sledoval autor od založení Vratislavem II. v r. 1070. Výzkumem prováděným v letech 1968–1991 se podařilo odkrýt celý půdorys stavby ve složitých podmínkách vyšehradského hřbitova. Výzkumem v interiéru kostela byly zjištěny dvě románské etapy. První byla spojena se založením kostela r. 1070, druhá románská etapa se uskutečnila za knížete Soběslava I. v době před r. 1129. Na základě výzkumu byla nejprve postavena románská trojlodní bazilika (o rozměrech 53×17 m). Na východě byla ukončena třemi půlkruhovými apsidami, na západní straně přecházela loď do půlkruhové apsidy. Mezi památky, které vznikly v období vlády Vratislava II., patří také románský most, jehož podoba byla zjištěna archeologickým výzkumem a je znázorněn v kresebné rekonstrukci (str. 44, 47 a 48).

Z dalších románských památek jsou zachovány sarkofágy, které svým výtvarným provedením a technikou zpracování představují vysokou úroveň kamenické práce.

Další dvě stavební etapy kostela spadají do období gotiky. První začala po r. 1249, kdy kapitulní kostel vyhořel a vyvrcholila ve třicátých letech 14. století. Podíl na této etapě měla Eliška Přemyslovna, matka Karla IV, která také na Vyšehradě r. 1330 zemřela. Druhá stavební etapa začala za Karla IV. v době po r. 1369, kdy král nařídil, aby po dobu tří let část důchodu proboštvství byla věnována na stavbu kostela. Na správné nakládání s finančními prostředky měl dohlížet arcibiskup Jan Očko z Vlašimě.

Stavební práce se protáhly až do začátku 15. století. Při hledání slohového původu této gotické přestavby byly charakteristické boční kaple a je pravděpodobné, že na Vyšehradě byl napodoben systém francouzských bazilik v Toulouse a Narbonu. Podle výzkumu dosáhl komplex kapitulního chrámu na počátku 15. století délky 110 m a patřil k nejdelším stavbám svého druhu v předhusitské Praze. Husitské války znamenaly nejen konec stavebního vývoje na Vyšehradě, ale i zničení kostela.

Nálezová situace a postup při výzkumu interiéru kapitulního chrámu jsou bohatě dokumentovány jednak plošnými plány v jednotlivých lodích chrámů, jednak půdorysy a profily sond.

Přehled dokumentace spojené s archeologickým výzkumem podává autor v V. kapitole. Kromě půdorysů a profilů sond je publikován bohatý soubor keramiky ze sídlištní vrstvy nalezené na podloží. Nálezy získané výzkumem doplnil autor o archeologickou sbírku z bývalého Kapitulního muzea.

V závěrečné VI. kapitole jsou publikovány sakrální objekty z doby předhusitské. Jedná se o kostely sv. Klimenta, Jana Evangelisty, o rotundu sv. Martina, o basiliku sv. Vavřince, a o kostel Stětí sv. Jana Křtitele.

Publikace B. Nechvátala podávající výsledky archeologického výzkumu kapitulního chrámu sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, doplněná dalším historickým vývojem této jedinečné památky, představuje bohatý zdroj poznatků k dějinám raně středověkého přemyslovského státu a k úloze Vyšehradu v dějinách středověké Prahy.

VLADIMÍR NEKUDA